

Moj obračun

Lojze Žumer st., *dipl. ing. gozdarstva*

Za objavo uredil Jure Rejec

Uvod in opombe k prispevku Moj obračun Lojzeta Žumra

Prepis originala z naslovom Moj obračun, ki ga je leta 1976 napisal diplomirani inženir gozdarstva Lojze Žumer, je leta 2014 v muzej prinesel njegov nečak, soimenjak Lojze Žumer. Zanimiv zapis našega rojaka je bil kot obeležitev 100-letnice pričetka prve svetovne vojne namenjen objavi v Železnih nitih še isto leto. Na žalost je prostora v 11. številki zmanjkalo, celoten tekst je namreč kar obsežen. Tako smo se odločili, da v letošnji številki objavimo nekoliko skrajšan zapis zanimive poti takrat zelo mladega rojaka skozi vojno vihro in dogodke, povezane z nastajanjem nove slovanske države.

Članek je za potrebe objave v Železnih nitih delno skrajšan, prav pa je, da tudi izpuščene odstavke vsaj kratko predstavim. V začetku nas avtor sezna ni, kaj ga je sploh napeljalo, da se je takega zapisa lotil. Glavno vodilo g. Žumru pri pisanju spominov je bilo, da predvsem svojim otrokom in sorodnikom zapusti zapisan del svojega življenja, o katerem

je bilo težko govoriti, saj je s seboj nosil smrt in pomanjkanje, torej zapustiti otrokom zapisane dogodke iz prve polovice njegovega življenja, ki jih do tedaj še ni dokumentiral.

Na začetku nas sezna z rodovino Žumrov, njihovim prihodom v Selško dolino in Železnike ter z rodovnikom. Pove nam nekaj o prvih spominih iz otroštva, pa o šolanju v Železnikih in Škofji Loki, daljši pa je zapis o šolanju na gimnaziji v Kranju, v katerem že opisuje tudi prva leta vojne. Z maturo na gimnaziji pa se je tudi zanj že začela vojna. Ta del spominov pa je v celoti objavljen.

Tudi na koncu zapisa Lojzeta Žumra smo dele teksta izpustili. V njih nam predstavlja svojo odločitev za študij gozdarstva v Zagrebu ter njegovo življenje v študentskih letih.

Zapis je izviren, v njem smo pustili vse tujke in popačenke, prav tako tudi zapise krajevnih imen, kot jih je zapisal avtor. Z dodatnimi razlagami posameznih manj znanih besed ter srbohrvatizmov bi spomine avtorja razbili in razvlekli, zato se zanje nismo odločili. Vsi izpuščeni deli teksta so označene z znakom /.../.

Še nekaj besed o avtorju, njegovem življenju in delu:

Žumer Lojze (Alojz), gozdar, rojen 26. junija 1899 v Železnikih kovaču Matiju in Mariji, roj. Čemažar, umrl 27. novembra 1978 v Ljubljani. Gimnazijo je obiskoval v Kranju v letih 1909–1917, nato je bil mobiliziran in poslan na soško fronto, v letih 1918–1919 se je udeležil še bojov na Koroškem. Leta 1919 se je vpisal na gozdarsko fakulteto v Zagrebu in leta 1922 diplomiral. V letih 1923–1924 je služboval pri gozdni upravi v Bohinjski Bistrici, v letih 1924–1926 pri komisiji za agrarne operacije Pokrajinske uprave za Slovenijo, leta 1926 bil imenovan za direktorja Gozdno lesnega (škofijskega) posestva Gornji Grad s sedežem v Nazarjah, ki ga je razvil v eno največjih slovenskih podjetij te vrste. Leta 1930 je organiziral in z najmodernejšimi stroji opremil obrat Zabojarina ter samostojno navezal poslovne stike z deželami severne Afrike in Bližnjega Vzhoda. V času gospodarske krize (1929–36) je organiziral zasebne gozdne posestnike v lesnoprodukcijske zadruge, ki so pod njegovim vodstvom ustanovili osrednjo izvozno centralo Marad (Marijin Grad) za izvoz žaganega lesa in zabojev (1936–41). Med okupacijo so ga nemškutarji pregnali v Ljubljano, od pomladi 1942 je bil v zaporih, taboriščih in na osvobojenem ozemlju Gorenjske. Po osvoboditvi je bil imenovan za načelnika lesnega odseka na Ministrstvu za gozdarstvo Slovenije v Ljubljani, leta 1949 je organiziral in do leta 1961 vodil oddelek za lesno gospodarstvo na Inštitutu za gozdarstvo in lesarstvo Slovenije, od leta 1961 je bil zaposlen v Industrijskem biroju v Ljubljani in leta 1965 upokojen. Od leta 1949 je deloval tudi v Tehniški sekciji termi-

nološke komisije SAZU, v letih 1950–1955 je honorarno predaval na lesnem oddelku Tehniške srednje šole, v letih 1960–1962 na Ekonomski fakulteti in od leta 1962 na Višji lesnoindustrijski šoli v Ljubljani. Leta 1961 je dobil naziv znanstveni svetnik.

Napisal je knjige: Naši gozdovi in žage (1938), Lesno gospodarstvo (1968) – zanj je leta 1969 prejel nagrado Sklada Borisa Kidriča, Delež gozdov v slovenskem prostoru (1976). Za Zbornik Inštituta za gozdno in lesno gospodarstvo Slovenije (1957) je prispeval razpravi Lesna industrija v Sloveniji in Plošče v lesni industriji. Sodeloval je pri Šumarski enciklopediji (Zagreb 1963). V številnih razpravah, študijah in elaboratih je obravnaval lesne surovine in izdelke, gozdarstvo in lesno industrijo. Objavljal je predvsem v reviji Les (1951: Lesni kombinat; 1957: Bukovina kot industrijska surovina; 1958: Embalaža v proizvodnem programu lesne industrije; 1959: Celuloza in papir; 1960: Integralno izkoriščanje lesa; 1962: Les v mednarodni trgovini in v izvozu Jugoslavije; 1963: Iskanje novega ravnovesja med mehanično in kemično predelavo lesa; 1966: Mednarodno sodelovanje v lesnem gospodarstvu; 1967: Mednarodna trgovina s pohištvo; 1968: Delež gozdov v slovenskem gospodarstvu), objavljal tudi v Novi proizvodnji, Gozdarskem vestniku, Zborniku IGLIS, KMD, Šumarskem listu (Zagreb), Privrednem pregledu (Beograd). O terminologiji je pisal med drugim v Lesu (1956: Aktualnost naše strokovne terminologije; 1957: Epilog k anketni objavi terminološkega gradiva gozdarsko-lesne stroke; 1962: Nadaljevanje v gozdarsko-lesni terminologiji, Terminološki pomenki; 1968: Bibliografija in terminologija; 1978: Terminološki spor). V rokopisu je ostal Strokovni slovarček industrije ivernih plošč.

Viri:

- Lojze Žumer st.: *Moj obračun*, prepis originala, hrani Muzej Železniki (dok. gradivo, VII. Poklicne in socialne skupine).
- Adamič, France: *Žumer, Lojze (1899–1978)*. Slovenska biografija. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013.
- <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi910813/#slovenski-biografski-leksikon> (12. januar 2015). Izvirna objava v: Slovenski biografski leksikon: 15. zv. Zdolšek–Žvanut. Jože Munda et al. Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 1991.

Moj obračun

Lojze Žumer
Foto: arhiv Lojzeta Žumra, ml.

/.../ V tedanji čas miru, produktivnosti in stabilnosti je udarilo kot strela z jasnega: 28. 6. 1914 je bil v Sarajevu ubit avstrijski prestolonaslednik in njegova žena Zofija. Avstrija je bila tedaj dualistična monarhija (vsa oblast v rokah Nemcev in Madžarov – brez sodelovanja večine, tj. Slovanov), medtem ko je Ferdinand za svoj nastop pripravljaval trializem in je zato postal žrtev srbskega nacionalizma, ki je južne Slovane pridobival za odcep od Avstro-Ogrske in za vključitev v Jugoslavijo (kar so mnogi tudi kritizirali, da so Srbi pod to državno tvorbo vedno le razumeli Veliko Srbijo). Ultimati sem ultimati tja, vsak dan so uporabljali časopisi največje črke, sledila je mobilizacija in po preteku enega meseca so se že začele vojne operacije na fronti Avstrija proti Srbiji in proti Rusiji. K vojakom vpoklicane so tolažili, da se bodo do zime vrnili – v resnici pa je šele peta zima prinesla konec prve svetovne vojne. Ob izbruhu sem imel 15 let in sem ravno prišel iz 5. razreda gimnazije.

Prva svetovna vojna: 26. 7. 1914 do 3. 11. 1918

/.../ Gimnazija je v prvem letu vojne še kar redno delala, vrste višješolcev so se pa zelo razredčile v toku l. 1915, ko je na Binkoštno nedeljo 23. maja Italija kot bivša zaveznica trojne zveze Nemčije in

Avstrije napadla Avstrijo zato, da bi si pridobila obsežna ozemlja, naseljena s Slovenci, Hrvati in Dalmatinci, ki jih ji je Antanta obljubila z londonskim paktom.

Zaradi nove fronte na Soči je kranjski okraj postal ožje vojno ozemlje, iz gimnazijskega poslopja so napravili bolnišnico za ranjence s soške fronte, nas so pa potaknili po vseh mogočih lokalih. Pouk je bil utesnjen tudi zato, ker je bilo več profesorjev vpoklicanih. V l. 1915 je bil vpoklican tudi Srečko, v jeseni pa še ata, ki so ga kot bolnega naslednje leto poslali iz Feldbacha.

/.../ V zimi 1915/16 so na vzhodni fronti Rusi silovito pritiskali čez Karpate ter so na nekaterih točkah že prodrli do madžarske ravnine. Huda zima je bila njihov zaveznik, za mraz so bili tudi bolje opremljeni. Vojaški uspehi Rusov so pomladi 1916 zmamili Romune, da so stopili v vojno proti Nemčiji, Avstriji in Turčiji, vendar pa romunska vojska ni bila kos navalu Avstrijcev in Nemcev ter je bila vsa država že po treh, štirih mesecih zasedena, kar je izboljšalo tudi prehrano Avstrije.

Na soški fronti so postajali boji vse bolj srditi; po več dni in noči je zlasti ob ofenzivah grmelo, da so se do Ljubljane tresle šipe na oknih. Zelo nas je mikalo, da bi se približali tej fronti ter smo večkrat šli na vrh Porezna (1631 m), od koder smo celo noč opazovali bliskanje žarometov, topov in min na celi črti soškega bojišča od Rombona do morja (pod poveljstvom avstr. generala Borojeviča, Srba po rodu). Naključje je nanese, da smo bili na Poreznu prav tisti dan (16. 8. 1916), ko so Italijani zavzeli mesto Gorico. /.../ V l. 1916 je že zelo splahnelo navdušenje za vojno in za zmage; manjkalo je surovin, hrane, plemenitih kovin, pobirali so stare zvonove, pobirali so stare cunje in železo, navijali so za podpis vojnega posojila. Proti koncu leta se je ata vrnil domov. Srečko je z možnarji 38 cm odšel na francosko fronto, jaz sem pa dopolnil 17 let in postalo je očitno, da bo kmalu zadela tudi mene vojaška služba. Še vedno se nismo približali koncu vojne. V jeseni 1916 sva se v 8. ra-

zred vpisala samo Žigon in jaz, ki sva bila najmlajša, medtem ko so bili vsi drugi sošolci že v vojski in jih je dotlej polovica že padla, največ ob Soči. Ker lokala za najin razred ni bilo, sva hodila radi pouka k posameznim profesorjem na stanovanje, mnogokrat so pa na naju kar pozabili.

Utrujenost in izčrpanost habsburškega cesarstva, v katerem je vladala manjšina (in sicer 23 % Nemcev), se je časovno ujemala s smrtjo 86. letnega cesarja Franca Jožefa I., ki je umrl sredi novembra 1916, torej dve leti pred razsulom monarhije in pred polomom omejene politike avstrijskih Nemcev.

Po novem letu 1917 so Žigona in mene obvestili, da se za naju pouk ukinja in da naj se začneva pripravljati za maturo, ker bova kmalu vpoklicana. Vojaški nabor je bil januarja, kmalu zatem pa je bila določena matura za 6. marec. /.../ Vsa procedura pismena in ustmena je bila ob 13. h brez vsakega incidenta zaključena. /.../

Moja vojaška služba v prvi svetovni vojni

V roku, ki ga je določal poziv, sem se dne 10. 3. 1917 odpeljal z rekrutovskim (lesenim) kovčkom v Ljubljano in od tu naprej v Judenburg (Zg. Štajersko, mesto ob Muri) h kadru 17. pešpolka (kranjskih Janezov), kjer so nas pa kar precej Slovencev premestili k bosansko-hercegovskemu polku št. 2 (sedež Banja Luka), kader je bil pa tedaj v Lebring-u (velikansko taborišče barak, nekih 30 km južno od Gradca). Ker Bosanci niso imeli dovolj šolanih ljudi, da bi vzgajili svoje oficirje, so zlasti Slovence, Čehe, Slovake, Hrvate itd. premeščali k njihovim polkom. Proti tej premestitvi nisem nič ugovarjal, tesno pa mi je bilo pri srcu, ker so Bosance, zlasti na italijanski fronti uvrščali vedno med najbolj ogrožene odseke. Po par tednih smo se namestili v Gradcu (Dominikaner Kaserne), kjer smo bili deležni rekrutovske vojaške vzgoje. Ob najlepši pomladi smo bili prestavljeni v Slovensko Bistrico, v teoretični oddelek šole za rezervne oficirje. Po opravljenih izpiti smo prešli v

praktični oddelek šole v Muerzschlag (na južni strani Semmering-a), kjer smo po zaključku dobili prvi dopust. Domov sem prišel konec oktobra, prav ob času, ko je avstrijska in deloma nemška vojska dosegla odločilno zmago pri Bovcu – Kobaridu, ki je šla v zgodovino pod imenom Caporetto. V nekaj dneh se je zlomila vsa fronta ob Soči, več kot milijonska italijanska armada je pa bila zajeta, ali pa panično bežala proti Benetkam. Po Selški dolini so se pomikale nepretrgane kolone ujetnikov noč in dan skozi tri tedne, prav tako tudi po Poljanski dolini. Fronta se je ob zimskem času ustavila ob reki Piavi, kjer se je vojna eno leto pozneje tudi končala.

Po vrnitvi z dopusta so nas premestili v Budimpešto; tedaj so se pod vplivom ruske (oktobrske) revolucije že začeli veliki štrajki v industrijskih centrih (Csepel) in nemiri, ki so zadrževali, da naš maršbataljon še ni bil poslan na fronto. En teden smo stražili tudi madžarski parlament (ob Donavi) ter smo morali tudi spat na vhodnih stopnicah. Postala je pa tudi ta asistenčna služba nevarna, saj sem bil zaradi zahrbtnega vbodljaja z nožem med rebra v neki ozki ulici lažje ranjen in pozneje še kaznovan, ker sem se oddaljil od svojega voda. Po krajšem bivanju v Piliscabi in Gjoeru so nas marca 1918 preoblekli v čisto nove uniforme, prejeli smo novo orožje in municijo (z vso prtljago sem tehtal 110 kg) in se odpeljali preko Dunaja in Beljaka v zaledje italijanske fronte, kjer smo se začasno namestili v kraju Welsberg ob reki Rienz, blizu Toblacha ali izvira naše Drave. Tu sem preživel nekaj najlepših tednov ob cvetoči pomladi, med res dobrimi in zelo pobožnimi ljudmi, ki so imeli prirojen poseben čut za pritrkavanje, za cerkvene slovesnosti, zlasti pa za večerno trobentanje solistov do pozno v noč. Zlasti donenje zvonov po teh krajih in dolinah mi ostaja še vedno nepozabno. V Welsberg me je prišel obiskat Matija, ki je bil tedaj sedmošolec in mi seveda prinesel kruha, klobas, suhega sadja, kaše, prepečenca itd., ter se seznanil, kako živimo v zaledju fronte. Tedaj se je že govorilo, da Avstrija pripravlja novo ofenzivo proti Italiji in da bomo kmalu potegnjeni v prvo bojno črto. Ob slovesu mi je Matija svetoval, da naj

opravim spoved v tamkajšnji cerkvi pred odhodom; ta dobrohotni nasvet sem mu povrnil 40 let pozneje, ko je postalo očitno, da je on neozdravljivo bolan – natančno se je spomnil dogodka na Tirolskem. Če se prav spominjam, je Matija za to potovanje in dvodnevno bivanje pri meni izkoristil začetni del velikonočnih počitnic. Teško sva se ločila, saj tedaj še ni bilo nobenih napovedi za skorajšnji konec vojne. Narodi so se začeli upirati, lakota v zaledju, na fronti pa radi novih vrst orožja vse večje žrtve.

Že par dni po Matijevem odhodu nas je zadel alarm radi povelja za odhod našega bataljona. Hitro smo po trgovinah nakupili razne potrebščine – veliko se tako ni več dobilo – in spravljali skupaj orožje, municijo, ročne bombe, rezervno hrano, odeje itd. Po tedanji normi je vsa teža na vojaka znašala 36 kg; kar nevarna zadeva je bila, če je kdo rezervno hrano pojedel ali pa kaj od orožja izgubil. Ker že pišem o prtljagi, bom obudil še čisto poseben moj spomin na konjička, ki sem ga gojil že od oficirske šole, to je na ugotavljanje razlik med narodi in rasami. Vsaj pet knjig sem ves čas vojne nosil s seboj (seveda so me najbolj zanimala razlike med narodi, ki so sestavljali avstro-ogrska ljudstva). Študijsko gradivo sem praktično preizkušal tako, da sem vojaka ali civilista ogovoril pri trafiki, na pošti ali ulici, kolodvoru itd. v jeziku, za katerega sem domneval, da je njegov materni jezik, zadetke ali napake sem pa v % beležil v posebni knjigi. Najboljše zadetke sem imel pri odkrivanju Bosancev (te sem mogel iz največje bližine opazovati), Dalmatincev, Italijanov, Srbov, Čehov, Hrvatov, Madžarov, manj pa za Poljake, Slovake, Romune, najtežje pa je bilo razlikovati predalpsko raso oz. ločiti Avstrijca-Nemca od Slovenca v teh območjih. To se pravi, da se je mešanje ras najbolj razširilo v predalpskem prostoru v porečjih Save, Drave, Mure, Inna, gornje Donave in da je bilo: po zunanosti, temperamentu, pa tudi po navadah, najtežje ločiti Slovenca od Nemca v deloma skupno naseljenem svetu. To razglabljanje in zbiranje karakteristik mi je bilo duševna hrana in zabava ob prostem času, žal pa sem ob vse papirje prišel pozneje ob avstrijski ofenzivi; način opazovanja tujcev pa sem instinktiv-

no gojil še naprej in poskušam najprej dobiti približno raso orientacijo za vsakega tujca.

Za hojo maršbataljona je veljal počasen tempo; zgodilo se je, da smo naredili tudi čez 50 km na dan; smrdenju po znoju in prdenju so rekli četni plini. Od nošenja težkega tovora je najbolj bolelo in rezalo v ramah, če tovor ni bil simetrično razporejen, zato smo puško navadno obešali na vrat. Skozi tri mesece križarjenja k fronti sem spoznal vse Dolomite (doline in vrhove) od črte Toblach, Brunneck, Bozen, Trient, po več dni smo se zadrževali v krajih Cortina d Ampezzo, Falzarego, Tonzaso, Primolano, Belluno in Feltre od koder smo zasedli najbolj turbulentni del fronte na Monte Grappa (1.771 m). Na več vrhov sem se povzpел radi treninga na lastno pobudo; Col di Lana, Pordoi Joch (2.242 m), Tofana (3.241 m), Mte Pertica, Marmolada (3.345 m). V te kraje se še sedaj vračajo mnogi bivši vojaki, ki so tod doživljali strahote vojne.

Par tednov pred avstrijsko ofenzivo so štirje polki Bosancev zasedli prve črte na Monte Grappa. Cilj našega odseka je bil, da moramo prodreti v dolino do mesta Bassano, ki že leži v ravnini Benečije. Naš odsek je v prvem naletu predril italijanske prednje črte, sredi dneva me je pa nekih 10 m pred italijanskimi stražami zadel v prednji del čevlja drobce granate in mi grdo razmesaril levo stopalo. Obležal sem v mali kotanji, nisem se pa upal premikati, da me laški vojaki ne bi podrli, če bi hotel k njim prebežati (ne iz sovraštva, temveč iz prirojenega strahu pred Bosanci). Bilo mi je silno vroče, mogoče sem začasno tudi zgubil zavest, kajti kar kmalu se je naredila noč in sredi noči je začelo treskati in vlivati, da sem imel kar hitro lužo v kotanji. Tedaj se mi je zazdelo, da me nekdo vleče iz kotanje. Priplazili so se štirje vojaki mojega voda in me kmalu dvignili in odnesli na obvezovališče. To se je dogodilo sredi noči od 20. na 21. junij 1918, torej prav na moj god.

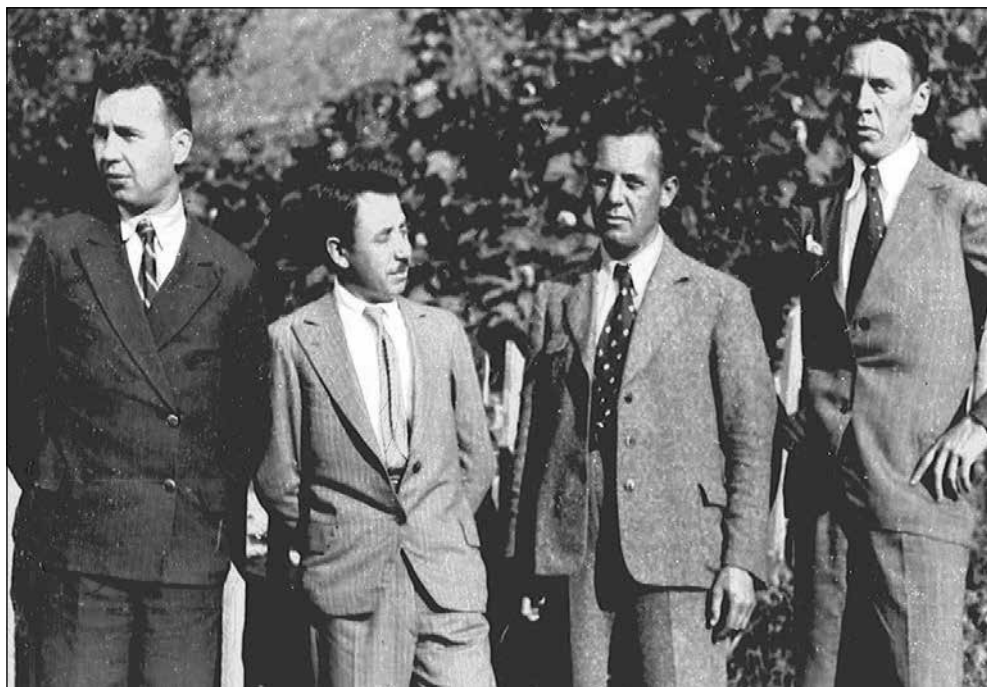
Na obvezovališču sem slišal mladega oficirja od sanitete reči: "Tu bomo pa napravili kratek proces," namreč da mi bodo nogo v kolenu odžagali, ker se se po koži že pojavili znaki zastrupljenja. Potegnili sem revolver in kričal, da naj najprej očistijo rano.

To sceno je prekinil starejši zdravnik, Čeh po rodu, s sivo brado in me spraševal, če sem bil zdrav in tupal pulz. Odredil je, da me odnesejo v drugo barako in se sam lotil operacije, katera je uspela z odstranitvijo zdobljenih koščic in očiščenjem rane. Ob zelo hudih bolečinah sem se popolnoma zbudil šele na vlaku oz. na vožnji v bolnišnico. Avgusta so me vrnili nazaj na isti odsek fronte, hodil sem pa še vedno težko. Ob vrnitvi so mi dali višji čin in hrabrostno srebrno kolajno, odlikovani so bili pa tudi štirje reševalci, katerim sem moral obljubiti, da jim bom pisma družinam napisal. Med Bosanci je bilo tedaj vsaj 3/4 analfabetov, pravijo, da jih je tudi sedaj še 40 %, ker so naselja v hribih preveč raztresena, da bi se mogli vsi šolati.

Duh vojske je bil tedaj že inficiran z idejami ruske revolucije. Šušljalo se je, da se je junijska ofenziva Avstrije ponesrečila, ker je cesarica (Cita Parmaska) izdala načrte. Naša naloga je bila držati frontno črto in to se je tudi zgodilo do poslednjega dne. Tudi Bosanci niso bili več navdušeni za juriš ter smo mislili predvsem na lastno varnost, zato smo kaverne prav

do konca vrtali vse bolj globoko. Od doma nisem že več mesecev dobil nobene pošte, nobene prave predstave nismo imeli kaj se godi v notranjosti Avstrije in Nemčije.

Celi mesec oktober je italijanska artilerija neprekinjeno vzdrževala bobneči ogenj ter smo bili v stalni pripravljenosti na jurišne napade. V noči od 31. okt. na 1. nov. 1918 nam iz doline, ki so jo imenovali Totenschlucht, niso več dostavili hrane. Govorilo se je, da bomo vsak čas dobili povelje, da naj se z vsem orožjem umaknemo na staro avstrijsko mejo. Ali je bilo tako povelje res dano ali ne, ne vem, pač pa smo se ob 3 h zjutraj oprtali in sklenjeno korakali proč od fronte v smeri mesta Feltre. Šele tri dni pozneje so Italijani objavili, da so predrli frontno črto in da je avstrijska vojska na begu in v razsulu. Z nastopom dneva smo opazili, da so vsi nemški in madžarski oficirji iz našega polka zginili in se reševali vsak po svoje. V okolici mesta Feltre smo odpali nekaj ur, potem smo pa hoteli oprati perilo in sebe, toda nenadno smo se znašli v čisto novem položaju. Pravkar sem se dogovoril z nekim poročnikom Sloven-

Bratje Žumer: Niko, Srečko, Lojze, Matija. Foto: arhiv Lojzeta Žumra, ml.

cem iz Trsta, da se bova odcepila od svojih polkov in jo na svoje mahnila po najbližji poti v Trst. Prav tedaj je pa naš polk po metodi sovjetov izvolil novega polkovnega poveljnika (nekega Stabsfeldwebla, nepismenega muslimana, ki je bil velik kot gora in nastopal kot, da je ves svet njegov), mene pa za njegovega namestnika. Verjetno sem bil ob tedanji starosti 19 let med najmlajšimi polkovniki – namestniki na svetu. Pozneje se je pokazalo, da niso ravnali neumno, ker so rabili nekoga radi znanja nemškega in italijanskega jezika; res sem skozi celi mesec november 1918 vsa polkovna povelja pripravil jaz in je polkovni poveljnik vse overil s palcem, kar sem med ukazi predložil. Že prvi dan po opravljeni izvolitvi sem pripravil besedilo nove prisege: Prisegamo pri Bogu vsemogočnemu (za muslimane pri Alahu) zvestobo do smrti svoji novi jugoslovanski domovini ter se vsi brez izjeme pridružujemo njenim vojnim silam. Storili bomo vse, da se mirnim potom ali pa z borbo pretolčemo do Bosne in prevzamemo dolžnosti, ki nas čakajo – Tako nam Bog pomagaj!

O novi domovini smo imeli še zelo meglene predstave, večina Bosancev je še naprej mislila, da bo Bosna še naprej ostala sestavni del avstro-ogrske monarhije. Takoj po opravljeni prisegi sem pripravil prvi ukaz, da se uvaja smrtna kazen z ustrelitvijo za vsakogar, ki bi vrgel proč orožje ali municijo. Razglasil sem parolo, da si samo s puško moremo utirati pot do doma, kar so momci takoj razumeli in ni bilo treba nikogar kaznovati. Srečno naključje je nanese, da mi je neki nižji oficir – Slovenec pripovedoval, da so Italijani z dobro besedo pregovorili v Trientu 17. kranjski polk, da jim je izročil orožje, potem jim je bilo pa obljubljen, da bodo lahko šli kamor bodo hoteli, nasprotno so pa Italijani razorožene strpali v vlak in jih odpeljali v ujetništvo v Italijo, katero je pozneje trajalo dve leti ali pa še več. To se je zgodilo vsem, ki so izročili orožje Italijanom.

V glavi sem že imel izdelane načrte (bili smo tedaj v kraju Arsie) kako bomo postopali, če bodo poskušali tudi nas prevarati. Že naslednji dan zjutraj se je na terenu našega polka pojavil neki "capitano alpino" s spremstvom nekaj 30 vojakov in zahteval raz-

govor z našim poveljnikom polka, ta je pa opravek name preložil. Zelo vljudno sem obljubil, da bomo storili vse, kar zahtevajo in odložili orožje v zahtevanem roku štirih ur. Na moje vprašanje, kaj bo potem z nami, je brez pomisleka odvrnil "tutti siete liberi" na kar nisem iskal nobenega jamstva. Hitro potem, ko so se Italijani odstranili, smo razglasili alarm, pospravili menažo in izdali povelje za odhod. Momci so zelo disciplinirano reagirali, smo se že vzpenjali v hrib, vsi razporejeni v bojne formacije, da bi takoj udarili nazaj, če bi nas Italijani napadli. Maršruto sem izdelal tako, da smo po najkrajši poti zapuščali od Italijanov naseljeni svet in eventuelno iskali zavzništvo pri južnih Tirolcih nemškega pokolenja. Po spominu navajam kraje, skozi katere smo hodili: Tonzaso, Mezzano, Fiera di Primiero, San Martino di Castrozza, Predazzo, Vigo, Pordoi Joch, Corvara, Stern, St. Martin, Brunneck. Upali smo, da bomo po prvi etapi marša že precej varni, pa ni bilo tako.

Že prvi večer so streljali za nami, ugotovili smo pa kmalu, da nas najprej hočejo le prestrašiti. Naslednje dni je nastopila zgodnja zima z močnim sneženjem. Ko smo spali na prostem, nas je ponoči zasulo tudi do 30 cm snega. Sneg je naše napredovanje še bolj otežil, približevali so se nam pa tudi ital. vojaki. Dokler smo marširali navkreber, nam Italijani pod nami niso bili nevarni, nismo se pa upali spuščati s Pordoi prelaza navzdol, da ne bi sovražnika imeli nad seboj. Zato smo se odločili za bitko, zasedli grebene in tolkli po Italijanih dva dni, dokler niso popolnoma odnehali z zasledovanjem. Imeli smo precej ranjenih, mrtvih pa nič. Za vožnjo ranjencev smo po vaseh rekvirirali konje in vozila in kmalu smo prišli do Brunnecka, kjer smo se od naporov vsaj za 3 dni oddahnili. Pri maršu skozi Toblach so nas spet napadli iz zasede in sicer z višin nad cesto, ki se tu od juga spaja z glavno dolinsko cesto. Napad je presenetil samo eno četo, ki se je takoj krila in udarila nazaj. Počakali smo noč in se v gosjem redu premikali naprej ne da bi doživeli večji napad. Lepše spomine bi imeli na kraje Innichen, Sillian, Lienz, Ober Drauburg, če nas ne bi tako mrz pestil. V Zg. Dravogradu (meja med Koroško in Tirolsko) smo en

teden sestavljali vlak na ta način, da smo od vsakega vlaka odpeli po en vagon, ki je pač ostal na postaji, ko je lokomotiva potegnila. Do 25. nov. smo za naš polk zbrali dovolj vagonov, da smo mogli vkrcati vse moštvo; mislili smo že, da smo se rešili ujetništva. Dolina Drave in bližina Jugoslavije nam je dala občutek, da imamo najhujše že za seboj. Nismo vedeli, da bo nova kritična točka Beljak bolj nevarna, kot vse prejšnje. V Spittalu smo na železniški postaji dobili dobro večerjo, saj smo s seboj gonili celo čredo goveje živine. Tudi ruma ni manjkalo, kar je pomagalo, da smo naš postanek v Beljaku zelo skrajšali.

Ob 4. h zjutraj 27. nov. je naš vlak pripeljal v postajo Beljak. Takoj smo opazili precej ital. vojaštva in od našega komandanta so zahtevali, da na postaji odložimo vse orožje, sicer se ne bomo mogli peljati naprej, ker so nam vzeli lokomotivo. Bosanci so takoj razumeli mojo parolo, da je treba jurišati na lokomotivo. Padlo je tudi nekaj strelcev, to je pa Italijane tako prestrašilo, da so zbežali s postaje. Jaz sem se povzpel na lokomotivo, ki jo je spremljalo veliko Bosancev s puškami in prisilil strojevodjo, da je peljal nazaj pred naš vlak in potem naprej proti Področji. Na lokomotivi so vojaki mahal z lampami za primer, če bi nam kak vlak pripeljal nasproti.

Vlak, dolg preko 50 vagonov, za 2.900 mož ob tedanjem staležu našega polka B.H.2, je startal počasi, saj ni bilo nobenih signalov in zvez. Strojevodja je preklinjal, da take vožnje še ni nikoli skusil, za nas pa je bilo najvažnejše, da se Italijanom umaknemo, kajti ob premiku našega vlaka se je slišalo, kako na treh mestih v Beljaku trobijo alarm, očitno, da bi nas še na postaji zajeli. Zato smo morali paziti spredaj, da ne pride do kolizije s slučajno nasproti vozečim vlakom in od zadaj, da nas ne bi začeli Italijani napadati. Vozili smo korakoma do Področje, tam smo se pa že prijavi telefonsko postaji na Jesenicah, kjer je bil že dan, ko smo se pripeljali na postajo. Na Jesenicah so domačo vojsko, posebno pa še Bosance, navdušeno pozdravljali in nam pomagali, da smo vožnjo kmalu nadaljevali. Jaz sem prosil, da naj mi dajo en teden dopusta, ker že od poletja nimam nobene pošte od doma. Moje osebne

zasluge za uspešen zaključek pravšne Odisejade, da smo brez žrtev Italijanom prekrizali vse načrte, da nas spravijo v ujetništvo, so bile tako očitne, da so me na vsak način hoteli imeti med seboj do Banja Luke. Vendar mi je polkovni poveljnik na tistem privolil, da se bodo v Ljubljani slovesno poslovili in me pustili, da grem domov.

Sredi dneva je naš transport zapeljal v postajo Šiška. Za moje slovo je ves polk izstrelil tri salve, sam sem pa obšel vse vagonne. Medtem je pa iz Ljubljane prigalopirala srbska konjenica, ki je zahtevala pojasnila, kaj se v Šiški godi. Komandant polka je še na čast zavezniške srbske vojske poveljeval salvo in razložil, da smo pripeljali ves polk domov in da streljamo od veselja. Vlak je potegnil proti Ljubljani; momcem, pri katerih sem služil skoraj dve leti, sem prizadeto mahal v slovo. Ostal sem sam na postaji Šiška in ta trenutek je pomenil zame konec vojskovanja v prvi svetovni vojni, v državi, ki je vojno izgubila. Vojni poraz Avstro-Ogrske monarhije je pa Slovincem prinesel ustanovitev lastne državnosti v novi državni tvorbi kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev (SHS).

Na postaji Šiška se je vse spet pomirilo. Najprej sem poizvedoval kako vozijo vlaki, pa mi ni preostalo nič drugega, kot prepešati še 42 km do doma. Od ljudi, ki sem jih srečeval, sem zvedel kaj se je po 28. okt. 1918 vse godilo – umik milijonskih armad, vračanje italijanskih ujetnikov v nasprotno smer, neskončni tropi begajočih konj na sorškem polju, narodne straže po vaseh, pa tudi razsajanje "španske gripe", na kateri je v Evropi v jeseni 1918 umrlo skoraj toliko ljudi, kakor je bilo žrtev na frontah prve svetovne vojne. V začetku Selške doline me je zmraženega, neprespanega in zelo utrujenega premagal spanec in šele sredi noči sem trkal doma na vhodna vrata.

Ko so me zagledali pred vrati, so mama padli v nezavest, kar so potem razlagali, da jih je obšel strah, da stoji pred njimi moj duh. Nekdo je namreč razširil govorico, da sem padel na fronti, vendar so se domači še troštali, da sem bil najbrž ranjen in da ležim v kakšni bolnišnici, čeprav so se v domač kraj

že vrnili prav vsi, ki so preživeli fronto. Res pa je, da vojna pošta že več mesecev ni funkcionirala in niso od mene dobili nobene pošte, kakor tudi jaz ne. Vsi člani družine so bili doma in zdravi – šolskega pouka še ni bilo – in sreča doma je bila popolna, ko sem se kot zadnji vrnil še jaz. V maminem gospodinjstvu sem kmalu prišel k sebi: obleka je bila polna uši, noge sem imel vse ožuljene, zaradi novembrskega mraza sem bil močno prehlajen in seveda slabo prehranjen. Ko sem se dobro naspal in najedel, je polovico težav že zginilo. Še vedno sem bil pod vtisom fronte in družbe Bosancev, še govorica se mi je pomešala s hrvaškimi besedami, saj dolgo že nisem imel nobene slovenske družbe. Ponoči me je večkrat vrglo iz postelje, ko sem iskal kritje pred hreščečo granato. V domačem okolju, v katerem ni bilo tedaj nobenih težav, sem se hitro aklimatiziral na domač red; pokazalo se je, da moje zdravje ni bilo nič prizadeto in da sem bil zdelan predvsem radi hudih strapacov na fronti in od skoraj enomesečnega marša od Monte Grappa do Železnikov.

Do Bosancev sem se čutil radi obljube moralno vezanega, da jih pridem obiskat, toda domače razmere so mi potrjevale, da je vsakemu bivšemu vojaku najbližji lastni dom in da so jo tudi v Bosni vsi momci pobrisali domov. Nastalo vrzel, ki sem jo čutil, je pač treba izpolniti z novim življenjem. Navezal sem spet stike s prijatelji iz otroških let, s sošolci z ljudske šole in gimnazije, ki so bili že v poklicih ali pa so si jih izbirali. Ob njih se je tudi meni nakazovala pot v življenje. V domači družini je bilo treba zagotoviti šolanje za štiri otroke. Srečko je že zaključeval učno dobo za tipografa in je že mogel računati na samostojno existenco, Ivanka je bila sobarica pri bogati družini Majdič v Kranju, jaz naj bi nadaljeval študij na univerzi, Matija je bil v 8. razredu gimnazije v Kranju, Mici je bila na dvoletni trgovski šoli v Ljubljani, Niko je pa končal šolanje v Škofji Loki in začel učno dobo v domači delavnici.

V Ljubljani so obetali ustanovitev slovenske univerze in priporočali masi abiturientov, naj ne hodi študirat v tujino. Nič me ni mikalo, da bi izgubljal čas zaradi začetniških težav, pozorno sem pa zasle-

doval časopise, ki so priporočali študij na zagrebški gozdarski fakulteti, ki je s prejšnjo šumarsko akademijo že imela 50 let za seboj. Pisali so, kar je bilo tudi res, da so bili na slovenskem ozemlju skoraj vsi gozdarji Nemci, ki so se po zlomu monarhije odselili in da se tej stroki obetajo lepi časi, ker vodilnega osebja sploh ni. Odločitev je v meni dozorela, ko je bilo objavljeno, da bo precejšnje število študentov mogoče stipendirati po 300 kron mesečno. Ata se je z mojim rezoniranjem strinjal in to je pospešilo mojo odločitev, da sem se 12. dec. 1918 že šel vpisat v Zagreb.

Borbe za severno mejo Slovenije na Koroškem

Ob zlomu Avstro-ogrske monarhije in ob ustanovitvi slovenske vlade v Ljubljani (28. 10. 1918) še ni bilo prav nič jasno, kako se bodo določile meje Slovenije. V Avstriji je obstojala Slovenija le kot ideal za združitev vseh Slovencev, ki so bili naseljeni v naslednjih deželah (zgodovinskih):

Koroška, v kateri so bili Slovenci v večini le v južnem delu (po zadnjem štetju 110.000 prebivalcev),

Štajerska, katere južni del je bil čisto ali vsaj pretežno slovenski,

Kranjska z Ljubljano (osrednja dežela razčlenjena v Gorenjsko, Dolenjsko in Notranjsko),

Goriška z Gradiško (politični okraji Tolmin, Gorica in Sežana),

Trst kot samostojno pristanišče in mesto,

Slovenski del Istre (okraj Koper, del Poreča in del Voloske) ter

Prekmurje z okrajema Murska Sobota in Lendava iz madžarskega dela monarhije.

Širjenje zemljevida z združeno Slovenijo je bilo prepovedano. Najdaljšo mejo je Slovenija imela s Hrvaško, ob kateri pa ni bilo sporov. Od zahodne strani so v slovensko ozemlje vdirali Italijani, ki so si ta svet izgovorili kot plačilo za svojo udeležbo v prvi svetovni vojni na strani Francozov in Angležev. Zasedli so Gorico, Trst in Reko, prišli so celo do

Vrhniko, kjer jih je pa srbski major Švabić potisnil nazaj do Postojne. Meja proti Italiji je bila določena z mirovnimi pogajanjmi dve leti pozneje ter si je ca. četrtno slovenskega ozemlja prilastila Italija. Na severni meji sprva ni bilo nobene nevarnosti, ker se je avstrijska armada razsula. Z naše strani je na štajerskem delu meje naš heroj general Rudolf Maister razorožil ostanke avstrijske vojske in zasedel pravično mejo ter jo držal zasedeno do mirovne pogodbe.

Drugače in za nas usodno je pa potekalo reševanje meje na Koroškem. Tu se je na avstrijski strani formirala iz prvotnih vaških straž posebna vojska Heimwehrovcev, ki so razoroževali naše vaške straže in napadali kraje, ki so jih naši že zasedli. Vsi časopisi so bili začetek decembra 1918 polni razburljivih vesti o napadih na naše postojanke na Koroškem in o naših porazih in umikih. Klic domovine je veljal predvsem prostovoljcem (dvakrat pomaga, kdor takoj pomaga), kajti mobilizacije vojaških obveznikov se ni dalo čez noč izvesti. Vlada je sredi decembra razglasila mobilizacijo rojstnih letnikov 1895–1899, vendar z obveznostjo, da se zberejo v vojašnicah šele 15. jan. 1919. Dogodki na Koroškem niso dopuščali nobenega odlašanja, saj so Nemci že potiskali naše čisto k meji med Koroško in Kranjsko. Edino Mežiška dolina in svet pod Uršljo goro je še ostal varen pred napadalci.

Svet in kraje v slovenski Koroški sem dobro poznal iz gimnazijskih časov; lepših krajev sploh nisem poznal in sedaj naj se obnašam neprizadeto, ko se odloča usoda Ziljske doline, Zgornjega in Spodnjega Roža, Obirskega, Podjune, Gospe Svete, Velikovca in Djekš čisto na severu. Zavedal sem se dolžnosti generacije, ki je uresničila Slovenijo, da se sedaj tudi bori za njene meje oz., da se postavi v bran nemškemu osvajanju slovenske zemlje. Takoj sem vedel, da mi je Koroška toliko prirasla k srcu, da se ne bom upiral valu navdušenja, ki so ga podžigali porazi in umiki naših na Koroškem. Eden drugemu smo dajali korajžo, da se po strašnih izkušnjah (na Soški fronti, na Monte Grappa) še enkrat in celo prostovoljno uvrščamo v krvave borbe. Kar blizu 50 se nas je zbralo v Selški dolini, med temi vsi študenti tedanje-

ga časa; skupaj smo se odpeljali v Ljubljano, kjer so nas takoj odpravili na Jesenice, ki je bilo tedaj zaledje koroške fronte. Tako so nas oficirje namestili sredi decembra 1918 v hotel pri Pošti, ki je bil najbližji pri železniški postaji. Tu smo se najprej seznanjali z nastankom in razvojem oboroženih borb. Na Koroškem ni bila v vsej zgodovini nikoli potegnjena meja med nemškim in slovenskim delom, zato tudi ob usodnih dneh po kapitulaciji Avstro-Ogrske ni bilo nobenih oporišč, da bi potegnili demarkacijsko črto. Zato sta komandanta nasprotnih taborov (za Slovenijo major Alfred Lavrič) ob prvem stiku določila začasno mejo po Ziljici (od Trbiža do izliva v Ziljo), po Zilji do njenega izliva v Dravo (pri Mariji na Zilji) in naprej po Dravi do Velikovca. Naši niso kot narodna manjšina imeli poguma, da bi na svojem ozemlju utrdili slovensko oblast (v občinah in v okrajih) ter so svoje narodne svete in orožniške postaje utrdili le v treh občinah: Brdo pri Šmohorju, Št. Jakob v Rožu in v Borovljah. To slabost in ponižnost naših so Nemci izkoristili za vdiranje čez Dravo. Na ta način so postali mostovi čez Dravo pod Humperškim gradom oziroma pri Kožentavri glavna strateška točka vse koroške fronte.

Naš prihod na fronto, najprej v Št. Jakob, od koder smo se umaknili v tunel v Področčici se je časovno ujema z zlomom odpora na naši strani in s praktično zasedbo celotne slovenske cone po Nemcih. Naši položaji zunaj tunela so bili na pobočjih in grebenu Gračenice (levo) in na kucljih Suhega vrha (desno od tunela), kjer sem imel za svoj vod postojanko v skalovju. Lojze Ude je v knjižici: "Boji v Rožu in Ziljski dolini leta 1918/19" podrobno popisal vse boje od novembra 1918 do junija 1919. Poleg te knjižice mi je pokazal Spomine na boje za Koroško, ki jih je napisal moj četni komandant nadporočnik Franc Stenovec. V teh spominih sem si izpisal imena moje- ga voda v četi strojnih pušk in sicer:

II. vod čete: praporščak Žumer Alojzij
Prva strojnica 39933 desetar Lukas Anton, pešci Nolimal Mihael, Pristov Alojz, Zupan Valentin, Po- točnik Josip, Zupan, Možgon, Vidmar

Druga strojnica 40542 četovodja Luznar France, pešci: Kocijančič Joško, Mohar Ivan, Maznik Alojz, Košele Jože, Maček Ivan, Košmrlj, Lekše. V celi četi so prevladovali prostovoljci iz Selške doline.

Nemški pritisk je bil najhujši v prvem tednu januarja, tedaj smo pa tudi dobili prvo pomoč en vod Srbov. Na Jesenicah je bila že panika, da bodo Nemci vdrli tudi čez mejo Kranjske, vendar je pa bila naša obramba tunela do kraja uspešna, morali smo se pa umakniti iz naših položajev na Gračenci in Suhem vrhu. Boji na Koroškem so med tem postali mednarodna zadeva, s katero se je začela baviti mirovna konferenca v Parizu. Amerikanci so sestavili študijsko komisijo pod vodstvom prof. Coolidge-a, ki je poslala na teren podpolkovnika Miles-a, ki se je pa ob obiskovanju mest in vasi v coni izkazal kot zelo pristranski in ob vsakem srečanju bolj Nemcem naklonjen, kakor nam. Govorilo se je, da so Nemci vedno znali bolj vplivati nanj, kakor naši. Pojav študijske komisije je pa na Koroškem imel to dobro posledico, da sta deželni vladi v Celovcu in v Ljubljani z veljavnostjo od 14. jan. 1919 sklenili premirje, ki naj traja do rešitve mirovne konference v Parizu.

Premirje nam je dobro delo; rešili smo se stalne živčne napetosti, pozabili smo na mraz, ki smo ga pretrpeli, na neprespane noči, pa tudi na tragedijo dijaške legije, ko je doživela ognjeni krst na Gračenci. Po enem tednu brezdelja in prijetnega odmora, sem pa začel premišljevat, da sem na Koroško prišel radi res kritične situacije, ne pa k premirju. Iz Zagreba sem dobil obvestilo, da so se že začela predavanja, radi česar bo treba v doglednem času preiti v civil. Vendar pa čez noč nisem mogel zapustiti družbe in položaja med prostovoljci, posebno še, ker bi se premirje lahko vsak čas spreverglo v še hujše borbe. Sklenil sem en mesec počakati, kako se bo položaj naprej razvijal.

Mirovna konferenca v Parizu je pripravljala sklepe, da naj se po načelu samoodločbe narodov opravi plebiscit o pripadnosti k eni ali drugi državi. Naši so od Avstrijcev zahtevali, da naj se umaknejo na črto pred njihovim vdorom, kar so pa Avstrijci odklonili. Ta razlog in pa prizadevanje naših, da bi

mirovno konferenco postavili pred gotovo dejstvo zasedbe tistega dela Koroške, ki ga Jugoslavija zahteva, je sprožil priprave na našo ofenzivo in uveljavitev vojaške premoči. Sedaj je ofenzivo pripravila jugoslovanska vojska (prej samo Slovenija) in sicer dravska divizija pred katero so Avstrijci hitro klonili. Ofenziva je trajala od 28. maja do 6. junija 1919 ter so naši zasedli daleč preko Drave približno črto Rožek – sev. obala Vrbskega jezera – 20 km sev. od Celovca – Gospasveta – Djekše – Št. Andraž v Labotu. Na najsevernejši točki so Avstrijci pozneje napravili kamniti spomenik z napisom: Bis hierher und nicht weiter kamen die serbischen Reiter. Pa vendar tudi ta velika zmaga ni mogla popraviti prejšnjih usodnih napak. Mirovna konferenca je vztrajala na plebiscitu, naši so se morali ravnati po določbah plebiscitne cone. Ko je po začetku premirja pretekel en mesec brez incidenta, sem komandi razložil svojo željo, da grem študirat in obljubil, da se v primeru novih borb takoj vrnem. Niso me zadrževali in 15. febr. sem se poslovil in odšel najprej domov, da se pripravim za Zagreb.

Najbolj žalostno poglavje iz borbe za Koroško je pa sledilo naslednje leto in sicer 10. oktobra 1920, ko smo ob plebiscitu izgubili cono A s caa. 16.000 glasovi za Jugoslavijo in 22.000 za Avstrijo. Tudi tedaj sem med prostovoljci šel za en teden na Koroško; v Maloščah blizu Beljaka smo držali nočne straže, da ne bi prišlo do kakih incidentov. Tedaj smo še verjeli, da bomo zmagali, zato smo bili pa naslednje jutro toliko bolj zaprepadeni in potrti, ko smo zvedeli, da je Koroška končno izgubljena, da smo premalo storili, da bi jo rešili. Zapravili smo jo zato, ker se nam je zdelo premalo, da bi sprejeli ozemlje do Drave, ki ga je celovška vlada sprva sama ponujala, naši prenapeteži so pa silili čez; inteligenca in narod so pokazali politično nezrelost, ker niso znali doseči maksimum od tedaj dosegljivega. Nemški Korošci bi se z geslom Einheitliches Kaernten še sprijaznili, če bi odpadel le pretežno agrarni del južno od Drave, nobenega kompromisa pa ni bilo spričo naših zahtev po ozemlju prek Drave. /.../

